

Zeitschrift: Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)
Herausgeber: Romania (Societat de Students Romontschs)
Band: 68 (1983)
Heft: 20

Artikel: Runmantsch grischun : in presentaziun
Autor: Darms, Georges
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-881696>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 01.04.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Rumantsch grischun

Ina presentaziun¹

da Georges Darms

L'invitaziun dalla suprastanza dils scolasts romontschs dalla Foppa ha dau a mi la caschun da far entginas ponderaziuns en connex cul rumantsch grischun e sia relaziun eventuala cul sursilvan, specialmein ord la vesta dalla scolaziun en e per sursilvan. Igl ei bein aunc bravamein baul per in tal tema, perquei ch'il rumantsch grischun pertucca pil mument segir buca directamein la scola e vegn era buca a far quei ils proxims tschun tochen diesch onns, ni silpli en moda marginala. E sch'el exista insumma aunc en diesch onns negin che sa dir pil mument aunc cun segirtad. Caussas praticas per la scola sai jeu pia segiramein buca presentar cheu. Igl ei denton bein legitim, cunzun davart dils scolasts, da patertgar gia ordavon vid eventualas influenzas e difficultads che savesen sedar ord in diever pli stedi dil rumantsch grischun per la scolaziun dil sursilvan. Per saver giudicar ston ins denton enconuscher. Igl ei pia buca d'evitar da presentar era cheu gl'empren empau il rumantsch grischun, avon ch'ins sappi ponderar eventualas influenzas da quel sil sursilvan. Dr. Bernard Cathomas dilucidescha egl Ischi semestril nr. 20 las ponderaziuns che han menau la suprastanza dalla LIGIA ROMONTSCHA alla decisiun da far ina davosa emprova da scaffir in lungatg da scartira romontsch unificau. Quellas ponderaziuns stattan era a la basa dalla lavur scientifica vid il rumantsch grischun. Or dad ellas sedattan las duas pretensiuns fundamentalas al romontsch grischun, ch'ins sa formular sco ideal aschia:

1. el duei esser capeivels per tuts Romontschs grischuns
2. el duei esser acceptabels per tuts Romontschs grischuns

Secapescha che quei ei in ideal che sa buca vegnir contonschius dil tut en la realitad; per gliez ein ils differents idioms memia differenziai in da l'auter. Ins vegn a stuer secuntentar en biars cass cun in cumpromiss che corrispunda da l'ina u l'autra vart buc adina agl ideal. Sco in tal cumpromiss

¹ Il text che suonda ei ina versiun repassada d'in referat tenius a Ruschein ils 23 da mars 1983 a caschun dalla Conferenza romontscha da scolasts dalla Foppa. El sedrezza perquei en emprema lingia als scolasts sursilvans.

ladin (vallader)

Il culomb e la furmia

Il culomb vezza co ch'üna furmia
dà las chommas aint in ün aual e
nu po rivar a la riva.

Qua bütta el ün stram aint i'l aual.

La furmia as rampigna sün quel e
rembla a la riva.

Pac plü tard vezza la furmia co
ch'ün mattet a pè bluot voul sajettar
cun seis balaister il culomb.
Ella pizcha al mat aint il chalchagn.

Il mat dà ün sbraj, lascha crodar la
frizza ed il culomb po mütschar.

surmiran

La columba e la furmeila

La columba vesa scu tg'ena furmei-
la dat da las tgommas ainten en ual
e na pò betg cuntanscher la riva.
Cò patta ella en strom ainten igl
ual.

La furmeila sa ruschna sen chel e
cuntanscha la riva.

Pac pi tard vesa la furmeila, scu
tg'en mattet a pe blot vot sagiattar
la columba cun sies balester.
Ella peztga agl mat aint igl cal-
tgogn.

Il mat dat en sbritg, lascha crudar la
frezza e la columba pò mitscheir.

sursilvan²

La columba e la furmicla

La columba vesa co ina furmicla
dat combas en in ual e po buca
cuntonscher la riva.

Cheu betta ella in strom egl ual.

*La furmicla seruschna sin quel e
rema a riva.*

Pauc pli tard vesa la furmicla co in
mattet a pei blut vul sittar la colum-
ba cun siu balester.

Ella peztga al mat el calcogn.

Il mat dat in griu, lai curdar il paliet
e la columba po mitschar.

rumantsch grischun

La columba e la furmicala

*La columba vesa co ch'ina furmicla
dat da las chommas en in ual e na
po betg cuntanscher la riva.*

Qua betta *ella in strom en l' ual.*

*La furmicla sa ruschna sin quel e
rembla a riva.*

*Pauc pli tard vesa la furmicla co
ch'in mattet a pe blut vul sajattar la
columba cun frizza e balester.*

Ella piztga il mat en il chaltgogn.

*Il mat dat in sbratg, lascha crudar
la frizza e la columba po mitschar.*

² Text sincronisau cullas ulteriuras treis versiuns, mira era p. 38 nr. 5, nua ch'ins
anfla era la versiun originala sursilvana.

miss vesa ora less jeu mussar cun in pign text, ina fabla da la Fontaine, presenta cheu els treis idioms principals ed en RG. Jeu cussegliel da leger l'historietta gl'emprem mo en rumantsch grischun, per che mintgin sappi inagada giudicar sez in tec, tgei ch'el capescha e tgei buc. El decuors dil commentari vegn jeu a tractar eventualas difficultads da capientscha dil text rumantsch grischun.

Jeu sperel ch'era quels che han legiu mo la versiun en rumantsch grischun hagian silmeins capiu da tgei ch'ei setracta, era sch'els han forse buca capiu tut ils plaids. Schiglioc fuss quei era nuot auter ch'in mussament ch'il text seigi buca gartegiaus, perquei ch'el savess lu buca satisfar all'emprema pretensiun tschentada al rumantsch grischun: esser capeivels. Secapescha sa ei dar construcziuns en rumantsch grischun ch'ein, pridas per sesez, buca capeivlas a mintgin. En ina historietta duess ei denton esser pusseivel d'eleger la mischeida aschia, che plaids ch'ein buca enconuschents en in ni l'auter idiom san mintgamai vegnir cumpletai dil context. Jeu stos denton conceder ch'ei sa dar tscheu e leu difficultads da capientscha ch'ein ad interim aunc buca d'untgir dil tut. Lein analisar empau il text rumantsch grischun. Gl'emprem la statistica obligatoria che fervents lecturs dalla Gasetta Romontscha vegnan gia ad enconuscher: Cons procents sursilvan cuntegn il text? Il text cuntegn cun tetel e tut 86 plaids. Da quels ein sil pli pauc 60 tuttina sco el sursilvan (plaids cursivs); tut leusunter sco ins quenta, eis ei schizun 65 (culs plaids grass). Aschia ei per exempel ton *en* sco *il* ella construcziun: 'Ella piztga il mat *en il* chaltgogn' plaids sursilvans, *en* schizun mo sursilvan, denton stess el sursilvan en quei context la fuorma contrahada *e/*. Aunc sch'ins parta da 60 plaids, ei quei bunamein 70% dil text³. Sch'ins ponderescha vinavon che l'alternativa dil romontsch grischun ei stada tochen ussa en scadin cass per lunsch ora il pli savens buca il sursilvan, mobein il tudestg ch'ei bunamein 0% sursilvan, – silmeins sursilvan da scartira, – paran a mi 70% sursilvan tuttina in bien ton dapli che tochen dacheu.

³ Igl ei denton buca aschia, che mo 30% dil text fuss aunc surmiran ed engiadines ensemen. Las fuormas ch'ein tuttina en tuts treis idioms ni silmeins en dus da quels san secapescha era vegnidas quintadas tier lezs idioms. Aschia vegn era il ladin (vallader) en quella fabla sin 48%. Usualmein ein il ladin ed il sursilvan representai ca. tuttina cun ver 65% el rumantsch grischun. Che la part ladina ei cheu relativamein bassa schai vid la fuorma dils acturs principals da la historia, che variescha mintgamai dil rumantsch grischun: il culomb – la columba e la furmia – la furmicla.

En egl crodan secapescha gl'emprem las differenzas denter il romontsch grischun ed il sursilvan. Jeu vi perquei entrar cheu en emprema lingia sin quellas differenzas e sespruar da declarar co ch'ei vegn tier talas differenzas.

Ina buna part dallas differenzas pertucca mo in bustab. Quei ei p.ex. il cass tier *sa ruschna* enstagl *seruschna*, *piztga* enstagl *peztga* e *crudar* enstagl *curdar*, lu era tier *bitta* enstagl *betta*, ch'ins ha forse pli grondas difficultads da capir ella Foppa che p.ex. ella Cadi, perquei che la Foppa drova *fierer* e buca *better*. Jeu less mo mussar cheu cugl exempel *crudar* daco ch'ins vegn alla fuorma *crudar* e buca *curdar*. Il punct da partenza per talas midadas ei adina in dils treis idioms principals: vallader, surmiran e sursilvan. Sche tut ils idioms vessan la fuorma *curdar* segir negin che vegness sill'idea da midar cheu enzatgei. Mo sch'ins cumpareglia la versiun ladina e surmirana ves'ins ch'il ladin ha *crodar*, il surmiran *crudar*. Els cass nua ch'ei dat differenzas vegn decidiu usualmein tenor il sistem 2:1, quei vul dir, ch'ei vegn elegiu pil romontsch grischun la fuorma ch'ins anfla en dus dils treis lungatgs principals: sursilvan, surmiran e vallader. Cheu decida la maioritad encunter il sursilvan quei ch'appartegn la posiziun digl *r*, denton per il manteniment digl *u*, aschia che la fuorma secloma en rumantsch grischun *crudar*. En general ei quei sistem 2:1 ualti favoreivels al sursilvan, quei che semuossa spert en quella historietta: *La columba* buc *il culomb* sco en ladin, *vesa* buca *vezza*, *dat* buca *da*, *ual* buca *aua*l e.a.v. Aunc cuort tier la tiarza persuna, ch'ei en tuts treis idioms *croda* e resta perquei era aschia el RG. Il present da quei verb fuss pia: *jau crod*, *ti crodas*, *el croda*; *nus crudain*, *vus crudais*, *els crodan*, cun in *r* stabil en tuttas fuormas, denton midada da vocal dil tip sursilvan *porta*, *purtein*.

Differenzas dad in bustab duessen normalmein buca impedir la capient-scha dil RG, silmeins en plaids pli liungs. Tier plaids cuorts sco *pe* enstagl *pei* ei la caussa in tec pli difficultusa, denton bein aunc tolerabla dil punct da vesta dalla capeivladad dil RG. En quels cass gioga era il context ina gronda rolla. Sch'ins ha mo il plaid romontsch grischun *pe* avon ils egl, eis ei secapescha pusseivel dad interpretar quei plaid falliu. Scochemai ch'ins ha denton era mo in pign context sco *a pe blut* davon ins, vegn strusch enzatgi a malcapir pli il plaid rumantsch grischun *pe*.

Pli biaras midadas ch'ei ha en in plaid rumantsch grischun visavi il sursilvan e pli grevs da capir ch'il plaid vegn secapescha per il Sursilvan. Plaids cun duas differenzas ein p.ex. *cuntanscher* enstagl *contonscher*, *chommas* enstagl *combas*, *betg* enstagl *buc*, *chaltgogn* enstagl *calcogn*. Da quels quater plaids fa segiramein *cuntanscher* neginas difficultads, e

chommas e *betg* duessan silmeins vegnir capi enta Medel e si Tujetsch, che han adina gia detg *tgoma* ni *tgomba* e *betg*. E per levgiar in tec als auters Sursilvans da capir in per da quels plaids ei vegniu decidu da sorprenden en quels cass la scripziun engiadinesa cun *ch* enstagl cun *tg* a l'entschatta dil plaid. La scripziun usuala da [č] ei schiglioc *tg* en rumantsch grischun. Che denton duas differenzas san render in plaid bunamein nunenconuschents ves'ins vida rumantsch grischun *remblar*. Quei plaid vegn strusch in Sursilvan ad identificar senz'auter cul *remar* dalla versiun sursilvana, schebein ch'el sedifferenziescha mo entras in surpli da dus bustabs. Ins sa ussa secapescha sedumandar, daco ch'ins ha buca encuretg enstagl *remblar* in plaid ni ina fuorma che fuss pli capeivla als Sursilvans. Il 'Vocabulari da Surmeir' dat sco translaziun dil tudestg *rudern batter las palas*. Quella translaziun san ins secapescha duvra mo el senn propri dil plaid, ed il translatur surmiran ei era untgius ella historietta sin *cuntanscha la riva* enstagl *rema a riva* e ha persuerter duas gadas pauc in suenter l'auter *cuntanscher la riva*, stilisticamein buca fetg elegant. Restass pia aunc *remblar* e *remar*. La decisiun per *remblar* ei sedada ord las suandontas reflexiuns: Il plaid sursilvan *remar* ei in plaid doct. Quei ei nuota da sesmarveglier. Nua anfl'ins en Surselva in lag nua ch'ei vegneva remau ton, ch'ei vess valiu la peina da haver in num persuerter? Per caussas ch'existan buca ella regiun dil lungatg sez ha il pievel negin basegns da haver in num. L'Engiadin'aulta ha denton lags, els quals ei vegneva pescau cun barcas gia da vegl enneu. *Remblar* ei pia ina fuorma genuina romontscha e populara en Engiadin'aulta, ei pia enragischada bia pli fetg el pievel engiadines che *remar* el pievel sursilvan. Da l'autra vart havess in rumantsch grischun *remar* per ils Engiadines ina gronda macla; el tuna sco sch'el fuss talians, quei ch'el vegn de facto era ad esser. E quei fuss empau sco sch'ins less menar en el RG per 'rudern' **runderar* ni aschia enzatgei. Il plaid *remar* ei pia pils Engiadines strusch acceptabels. Ord quels dus motivs vegn ins a sorprenden pil romontsch grischun *remblar*, malgrad las difficultads che quei dat a l'entschatta als Sursilvans. En sesez fuss ei bein stau pli tschec da sorprenden *remblar* gia alla bial'entschatta era pil sursilvan, mo quei ei in'autra historia, ed jeu sperel gleiti mo historia pli.

Deplorablamein tonsch'ei buca adina cun midar in ni dus bustabs dil sursilvan per vegnir al plaid rumantsch grischun. Ei dat era plaids el rumantsch grischun cun differenzas pli grondas visavi il sursilvan e plaids ch'ei dat insumma buc en sursilvan. Era dils plaids midai pli da rudien ein buca tuts nuncapeivels. *Lascha* p.ex. enstagl *lai* han tut ils sursilvans ch'ieu hai giu caschun da dumandar capiu senza difficultads.

L'emprema persuna ha gie era num en sursilvan *jeu laschel*, aschia ch'ina tiarza persuna *el lascha* ei da capir senz'auter. Era *sajettar* han bunamein tuts capiu. Ei dat gie era en sursilvan fuormas dialectalas ch'ei pli datier da *sajettar* ch'il *sittar*, *setta* usual, numandamein *sigittar*, *sigetta*, ch'il material dil 'Dicziunari rumantsch grischun' documentescha per l'entira Foppa e la vart sura dalla Lumnezia⁴).

Pli grondas difficultads han mes informants giu cun *qua* enstagl da *cheu*. Mo era *cheu* ha il context lubiu da capir il plaid. Ella construcziun: *Qua bitta ella in strom en l'ual* han tuts anflau ora, che *qua* stoppi muntar «cheu».

Las pli grondas difficultads han ils Sursilvans giu en quei text cun ils plaids *sbratg* e *frizza* – sper *rembla*, ch'ieu hai gia tractau. Ils dus plaids ein denton da differenta tempra. Il plaid usual per *sbratg* ei en sursilvan *griu*; il text sursilvan ha era: *il mat dat in griu*. Denton ei era *sbratg* in plaid sursilvan da scartira. Il 'Vocabulari romontsch sursilvan-tudestg' dat *sbratg* 'Schrei, Aufschrei' cugl exempel: *in sbratg da sgarschur* «ein Schreckensschrei», ed era il 'Vocabulari romontsch tudestg-sursilvan' numna *sbratg* sut il cavazzin 'Schrei'. *Cheu* setracta ei pia mo d'in plaid sursilvan pauc usitau ch'ins savess denton era anflar ella litteratura genuina sursilvana. Igl ei pia plitost ina caussa dallas enconuschient-schas dil sursilvan in summa, schebein ins capescha quei plaid ni buc. Auter stat ei cun *frizza* enstagl *paliel*. *Cheu* sto il sursilvan *paliel* veramein ceder ad in plaid dil tuttafatg nunenconuscent, per quei che *paliel* ei mo sursilvan. Quei ein secapescha ils cass ils pli difficultus el rumantsch grischun, ed ins sto segiramein ponderar, co ins sa giustificiar tals entagls. Il problem principal tier quels cass ei ch'il linguist ed ils pertuc-cai giudicheschan els da dus puncts da vesta dil tuttafatg different anora.

Pil linguist ei quei nuot auter che normal ch'il lungatg da scartira cuntegn ina buna purziun plaids specials che varieschan dil lungatg plidau e che buca tut ils plaids dil lungatg plidau ein acceptai el lungatg da scartira. Ins patratgi mo inagada alla differenza dil tudestg da scartira e dil tudestg plidau svizzer, nua ch'ei dat en mintga dialect tons e tons plaids ch'ei auters el dialect ch'el lungatg da scartira. E quei pertucca era biars plaids da mintgadi; secapescha els different dialects mintgamai auters. El dialect da Schmitten (FR) e contuorn p.ex. 'Ätti' «Vater», 'Anke' «Butter»,

⁴ La documentaziun ha Kuno Widmer mess a disposiziun a mi. Bien engraziament.

'Nidle' «Rahm», 'Hamma' «Schinken», 'Häppera' (atgnamein 'Erdbirne') «Kartoffel», cun 'Häpperabrägu' «Kartoffelstock» e.a.v.

Ch'igl ei pli grev d'anflar tals exempels el sursilvan ha duas raschuns. Il sursilvan da scartira cuvieria per l'ina mo in fetg pign territori cumparegliau cun lungatgs da scartira sco il tudestg, talian e franzos. E pli gronds ch'il territori ei ch'il lungatg da scartira sto curclar, e pli biars exempels da varietads localas ch'ei dat. Lu ein nos vocabularis era fetg generus cun acceptar variantas localas. Sut il plaid tudestg 'Ball' (Spielball) vegn numnau *il bal*, *la balla* e *la buora*. Il plaid *buora* per *balla* ei denton restrenschiu sin fetg paucs vitgs ella Surselva, ed ella litteratura anfl'ins el tenor 'Dicziunari rumantsch grischun' (II, 669b) mo tier Gian Fontana. Tuttina manca cheu sut 'Ball' in plaid sursilvan dialectal, numnadamein *la culla* dils Lumnezians. En negins vocabularis practics anfl'ins in auter plaid dialectal sursilvan per 'Ball', numnadamein *la bella* da Ruschein e Ladir.

Per il linguist secapescha ei pia da sesez che plaids ch'ei derasai mo en in territori restrenschiu san buca vegnir recepi el lungatg da scartira e vegnan remplazzai dad auters plaids, ch'ei all'entschatta nunenconuschents en quei territori. Quei ei denton strusch il cass tiels pertuccai. Cheu gidan arguments linguistics nuot: *frizza* enstagl *paliel* disturba semplamein ils sursilvans. Sco pintga consolaziun seigi fatg attents sils puncts suandonts:

1. Igl ei buca mo plaids sursilvans che vegnan eliminai aschia. En quella historietta han p.ex. era ils Engiadines in plaid, ch'ei per els dil tuttafatg novs, numnadamein *sa ruschnar* enstagl da *as rampignar*.
2. Plaids che ston vegnir eliminai dil tuttafatg el RG e remplazzai entras auters, nunenconuschents, ein fetg rars, sut 1%. El vocabulari fundamental rumantsch grischun eis ei stau tochen ussa sin 400 cavazzins e varga melli plaids in plaid sursilvan (*pischada*) e dus engiadines (*busta*, *charta* «Brief»).
3. El vocabulari vegnan era acceptai plaids mo sursilvans, sch'els dattan buca caschun a melentelgientschas el surmiran ed engiadines. Quei vegn p.ex. ad esser il cass tier *paliel*, nua ch'ins vegn ad anflar el vocabulari (silmeins) las suandontas explicaziuns: Pfeil *m* *frizza* (EC), *paliel* (S).

Quel vul dir, ch'il plaid *frizza* vegni capius en Engiadina ed el Grischun central, *paliel* en Surselva.

Tgeinin da quels dus plaids che vegn lu duvraus ei caussa digl utilisader dil vocabulari. El sa era eleger inagada l'in e l'auter ga tschel. *Paliel* ha era en Engiadina ina buna schanza da vegnir acceptaus, cunzun tier

quels che manegian, che *frizza* seigi surpriu dil talian, quei ch'ei denton buca il cass. Ch'ils Engiadines ein senz'auter era prompts da surprendre plaids sursilvans, sch'els perschuadan els, ves'ins en in auter exempel en quella historietta. Tenor il sistem usual el romontsch grischun vess ins stuiu eleger per 'Ameise' il plaid *furmila* sco en surmiran, screts denton cun *i* e buca cun *ei*. Sin giavisch da mes informants engiadines hai jeu denton surpriu il plaid sursilvan *furmicla*, che ha plaschiu a tuts meglier ch'il plaid proponiu *furmila*.

Quei fuss pia stau in schatg dils problems tipics che sedattan per in Sursilvan cul rumantsch grischun. Ch'ei vegn a dar tscheu e leu problems da capientscha ei buca d'evitar, jeu creigel denton ch'ins astgi buca survaleter quels. Normalmein restan era en texts pli difficultus ils plaids problematicus sut 5%, quei ch'ei dil punct da vesta linguistic anora fetg pauc cumparegliau cun auters lungatgs da scartira. Tonaton ston ins secapescha sedumandar, schebein in tal experiment sco il rumantsch grischun seigi insumma d'engrau al manteniment dil romontsch. Cheu san ins bein esser cun bunas raschuns da different'opiniun. Quei ch'ins astga en scadin cass pretender d'in tal experiment ei ch'el fetschi buca donn als systems da lungatg existents, en Surselva pia al sursilvan plidau e scret. Ins sto pia ponderar eventualas influenzas negativas dil romontsch grischun sin quels dus systems da lungatg.

El lungatg plidau ei la caussa tenor miu manegiar dil tuttafatg clara. In'influenza, positiva u negativa, sil sursilvan plidau ei insumma strusch pusseivla. Sche ca. 100 onns scola sursilvana ha buca eliminau il dialect da Medel e Tujetsch, da Breil e Lumbrein e Ruschein e.a.v., ves'jeu negina pusseivladad ch'il rumantsch grischun savessi far quei cun ina preschientscha bia pli pintga ch'il sursilvan da scartira.

In tec pli gronda ei la pusseivladad dil rumantsch grischun d'influenzar il sursilvan da scartira. Priu il cass ch'ils affons da scola vegnessen confruntai ils proxims onns pli savens cul rumantsch grischun, savess ins teoreticamein prever certs disturbis. Aschia savess ins p.ex. s'imaginar, che scholars che legian el rumantsch grischun *crudar* enstagl *curdar*, *cuntanscher* enstagl *contonscher*, savessen era entscheiver a scriver quels plaids aschia, enstagl sco ei s'udess en sursilvan. Jeu cregel denton ch'era quei prighel seigi buca gronds, e quei ord las raschuns suandontas:

1. Ils affons emperndan sursilvan avon ch'ei san leger. In'influenza dil rumantsch grischun savess vegnir en quella fasa mo sur ils carschi tiels affons. Ed ils carschi senza scolas medias ein strusch dad

influenzar entras il plaid scret, quei ch'ei gia vegniu demussau en pliras perscrutaziuns sociologicas.

2. Era duront l'emprema tochen alla quarta classa primara, la secunda fasa decisiva dalla formaziun linguistica el lungatg sursilvan, ein las pusseivladads extrascolaras d'influenzar ils affons cul plaid scret minimalas. En damonda vegnessen cudischs d'affons, en emprema lingia secapescha comics. E cheu stuess ins forsa sedumandar, sche-bein comics tudestgs ein megliers pil manteniment dil sursilvan che comics en rumantsch grischun fussen.

3. Suenten la quarta classa duess il sursilvan esser s'infirmius aschia ch'ina confruntaziun cul rumantsch grischun vegn strusch a saver influenzer pli il sursilvan. En bunamein tut ils cass numnadamein, nua ch'il rumantsch grischun variescha dil sursilvan da scartira, eis el pli lunsch naven dil lungatg plidau che quel. Inagada ch'il sursilvan ei pia s'infirmius, vegn ins strusch pli a seschar influenzer da fuormas ch'ei pli jastras ad ins che las usitadas.

Ei exista pia tenor miu manegiar strusch in prighel da disturbi dil sursilvan entras il rumantsch grischun. Quei ei segir d'engrau per l'ortografia dil sursilvan. Da l'autra vart fagess ina certa influenza dil rumantsch grischun sil sursilvan nuota donn a quel. Il rumantsch grischun ei claramain pli «romontschs» ch'il sursilvan. Tenor il sistem 2:1 vegn bein enqual germanissem aviert ni zuppau dil sursilvan eliminaus. Per nies *agradsi*, *agradgiu* e.a.v. ha p.ex. ton il ladin sco il surmiran mintgamai *adretgsi*, *adretggiu* e.a.v., che vegn era ad esser la fuorma dil rumantsch grischun. Sin ina pli subtila 'romanisaziun' dil text sursilvan en quella historietta less jeu aunc render attents sco finiziun. Il text original dalla versiun surmirana (OSL 1423)⁵ ha en lingia 9 enstagl *pac pli tard* (vesa la furmeila etc.) in'autra fuorma, numnadamein *curt sessour*,

⁵ Las 4 versiuns sin p. 31 ein secapescha sincronisadas per lubir ina cumparegliaziun directa, denton aschia, che mintga text dat ina versiun valeivla per sesez en mintga idiom. Ton l'elecziun sco la sincronisaziun dil text ein fatgas da students da l'universitad da Turitg. Per dar la pusseivladad da giudicar silmeins la varianta sincronisada sursilvana vi jeu schar suandar cheu il text original sursilvan (OSL 1421): La columba vesa co ina furmicla tschuata e po buca contonscher la riva. Cheu fiera ella in feinet egl ual. La furmicla seru-schna sin quel e rema a riva. Cuort suenter vesa la furmicla, co in giuvenot a pei blut vul sittar la columba cun artg e paliet. Ella lai dar la pescha el calcogn al giuvenot. Il giuven dat in griu, lai curdar il paliet e la columba po sgular naven. Ina versiun en rumantsch grischun che partess digl original sursilvan fuss secapescha era pusseivla e dess strusch in resultat pli difficultus da capir.

che demuossa claramain, danunder ch'ella vegn, numnadamein dil tudestg 'kurz darauf'. Il translatur sursilvan, ch'ei secapescha era partius dil text tudestg, ha dau in tec dapli adatg; el ha *cuort suenter* (OSL 1421). El ha viu las traplas tendidas dil tudestg 'kurz darauf' ei denton mo vegnius d'untgir ina dad ellas, numnadamein 'darauf' – *sissu*. Mo il ladin ha untgiu omiduas e cunzun la principala, 'kurz' – *cuort*, cun *pac plü tard*, ina translaziun che semuossa spert sco correct romontscha en cumparegliaziun cun franzos *peu après*, talian *poco dopo*. La translaziun cun *cuort* en quei senn ei per ils Franzos, Talians ed Engiadines insumma buca pusseivla. Quei exempel e biars auters da quei gener demuossan tenor miu manegiar claramain, nua ch'igl inimitg era dil sursilvan ei e resta, e jeu sperel e sun perschuadius ch'il rumantsch grischun sappi daventar *ina* dallas armas encunter quei inimitg.